

TOMASZ MOSKAL*
KUL, Lublin

KSIĘGOZBIÓR PARAFII WE WRZAWACH W ŚWIEŁE WIZYTACJI GENERALNEJ Z 1748 ROKU

Parafia p.w. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski we Wrzawach była w ostatnim czasie przedmiotem badań historyków: Benedykta Budziły¹ oraz Waldemara Prarata². W opinii uznanych badaczy dziejów Kościoła (ks. Bolesława Kumora, Waldemara Kowalskiego) czas jej erygowania przypada na XIII w.³. Podawana jest data 1271 r. Przed laty Józef Rawski pisał na ten temat: „Fundacja prywatna rodu Dębno, który według [W.] Semkowicza posiadał klucz warszawski. Parafia Wrzawy powstała z części parafii Gorzyce, obejmującej osady leżące po wschodnim brzegu Sanu, między Wisłą i Sanem, oraz w górę Sanu po Żabno włącznie. San w tych czasach wpadał do Wisły między Gorzycami a Wrzawami, pozostawiając te ostatnie po wschodnim brzegu. Akt wizytacyjny z roku 1793 podaje, że parafia Wrzawy powstała w roku 1271”⁴.

Do końca XV w. parafia wrzawska należała terytorialnie do archidiakonatu sandomierskiego w diecezji krakowskiej⁵. Następnie włączono ją do archidiakonatu zawichowskiego, który w początkach XVII w. został podzielony na 3 dekanaty: Opatów, Urzędów, Zawichost⁶. Parafia wrzawska znalazła się w granicach dekanatu urzędowskiego, w którym funkcjonowała do roku 1772⁷.

* Ks. dr hab. Tomasz Moskal, prof. KUL, Katedra Historii Kościoła w Czasach Najnowszych, Metodologii i Nauk Pomocniczych w Instytucie Historii Kościoła i Patrologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, adres do korespondencji: tomos@kul.pl.

¹ B. Budziły, *Gorzyce i Wrzawy. Zarys dziejów*, Kraków 2000; tenże, *Wrzawy w świetle kronik, pamiętników i relacji*, Wrzawy-Sandomierz 2008.

² W. Prarat, *Wrzawy. Szkice z dziejów wsi*, Wrzawy-Sandomierz 2001; tenże, *Parafia Wrzawy. Zarys dziejów*, Wrzawy-Sandomierz 2008.

³ B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 4, Kraków 2002, s. 200; W. Kowalski, *Uposażenie parafii archidiakonatu sandomierskiego w XV-XVIII wieku*, Kielce 1998, s. 357.

⁴ J. Rawski, *Wybrane zagadnienia dotyczące administracji kościelnej w widłach Wisły i Sanu*, Tarnobrzeg 1997, s. 31.

⁵ W. Kowalski, *Uposażenie parafii...*, s. 357.

⁶ B. Kumor, *Dzieje diecezji krakowskiej...*, s. 54.

⁷ Na dekanat urzędowski składały się wówczas następujące parafie: Batorz, Biała, Borów, Dzierzkowice, Goraj, Gościeradów, Kraśnik, Modliborzyce, Pniów, Popkowice, Potok Wielki, Prawno, Radomyśl, Radzięcin, Rybitwy, Świeciechów, Targowisko, Urzędów, Wrzawy, Wysokie, Zaklików, zob. S. Litak, *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne*, Lublin 1996, s. 258-259. Dość wspomnieć, że 23 X 1773 r. biskup krakowski Kajetan Ignacy Sołtyk przeprowadził reorganizację sieci dekanalnej, skutkiem czego było m.in. włączenie parafii Wrzawy do dekanatu rudnickiego, zob. J. Szczepaniak, *Duchowieństwo diecezji krakowskiej w XVIII wieku. Studium propozograficzne*, Kraków 2010, s. 38.

W 1748 r. parafię we Wrzawach zwizytował z polecenia biskupa krakowskiego Andrzeja Stanisława Załuskiego (1695-1758)⁸ archidiakon zawichojski, Cyprian Józef Lange (+1757)⁹. Księga zawierająca protokół powizytacyjny przechowywana jest w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie¹⁰. Wynika z niego m.in., że parafia posiadała drewniany kościół, zaś od 1747 r. proboszczem był ks. Antoni Hadziewicz¹¹. Protokół powizytacyjny informuje także o istnieniu księgozbioru parafialnego, który został zapisany pod tytułem *In libris*. Wyliczonych zostało 15 książek. Twórca protokołu zapisał je, używając głównie imienia lub nazwiska autora i krótkiego fragmentu tytułu¹². Ze spisu wynika, że 12 książek zostało opublikowanych w języku łacińskim, a tylko 3 po polsku. Większość tytułów jest możliwa do zidentyfikowania. W odniesieniu do niektórych zapisów ich wieloznaczność sprawia, że badacz pozostaje w sferze domysłów. Trudno bowiem trafnie określić, które wydanie tekstu Pisma Świętego kryło się za określeniem *Biblia sacra* czy też *Pars Bibliarium*. Również zapis *Kazania panegiryczne* może kryć wiele różnych tytułów. By jednak ukazać trudności związane z identyfikacją tak zapisanych dzieł, autor niniejszego opracowania podał w przypisach wybrane, najpopularniejsze bądź najbardziej znane publikacje, zabierające w tytule określenie użyte w inwentarzu. Analizując zawartość księgozbioru pod kątem użyteczności parafialnej, bez wątpienia można go określić jako duszpasterski. Księgi kaznodziejskie, teologicznomoralne i ascetyczne wymownie za tym przemawiają.

Na pierwszym miejscu w spisie została umieszczona Biblia. O ile, jak wyżej zostało to już zaznaczone, nie sposób jest określić, w jakim wydaniu, o tyle nie należy się dziwić jej obecności w księgozbiorze parafialnym we Wrzawach. Wszak stanowi źródło poznania treści objawionych. Była zapewne wykorzystywana tak w prywatnej lekturze duszpasterza, jak i w codziennej praktyce pracy parafialnej. Należy nadto zauważyć również obecność jej innego wydania. Tak bowiem należałoby tłumaczyć zapis „Pars Bibliarium”. Czy był to tylko Stary lub Nowy Testament? Czy może wolumin zawierający wybrane księgi? Niestety, nie jest możliwe rozstrzygnięcie tej kwestii. Trudno także mówić o szczególnym zainteresowaniu Pismem Świętym duszpasterzy we Wrzawach, aczkolwiek i tego nie można wykluczyć.

Po tekście Pisma Świętego niezwykle ważnym, biorąc pod uwagę praktykę codziennej a już na pewno niedzielnej i świątecznej pracy duszpasterskiej, były zbiory kazań. W księgozbiorze wrzawskim można dokonać swego rodzaju podziału na książki homiletyczne

⁸ Biskup plocki, łucki, chełmiński, administrator apostolski diecezji pomezańskiej, od 1746 roku krakowski, zob. P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965-1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000, kol. 506.

⁹ Doktor obojga praw, archidiakon zawichojski, kanonik krakowski, sandomierski, wiślicki, prepozyt w Rakowie, zob. J. Wiśniewski, *Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186 do 1929 r., tudzież sesje kapituły sandomierskiej od 1581 do 1866 r.*, Radom 1928, s. 175-176.

¹⁰ AKMK, sygn. AV 46, *Archidiaconatus Zawichostensis, tres decanatus, videlicet Urzędowiensem, Opatowiensem et Zawichostensem, in quibus ecclesiae parochiales numerantur 45, complectens, sub felici regimine et auspiciis Cel. Principis R. D. Adreae Stanisłai Kostka comitis in Załuskie Załuski, episcopi Cracoviensis, ducis Severiae, generali visitatione lustratus, per Cyprianum Joosephum Langi IUD, in ecclesia cathedrali Cracoviensi, archidiaconum Zawichostensem, canonicum Sandomieriensem, praepositum Rakowiensem anno 1748*. Wykorzystałem mikrofilm wizytacji przechowywany w ABMK, sygn. 3317.

¹¹ J. Szczepaniak, *Spis prepozytów i plebanów diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, Kraków 2008, s. 366; tenże, *Katalog duchowieństwa diecezjalnego zestawiony na podstawie krakowskich ksiąg święceń (1646-1789)*, A-I, Kraków 2008, s. 353.

¹² Na temat zapisu księgozbiorów w protokołach powizytacyjnych pisali m.in. T. Moskal, *Biblioteki parafialne w archidiakonacie sandomierskim w XVIII wieku*, Sandomierz 2005, s. 78-83; J. Szady, *Księgozbiory parafialne w prepozyturze wiślickiej w II połowie XVIII wieku*, Lublin 2008, s. 53-58.

wydrukowane w języku polskim i łacińskim. W związku z tym, że w tej grupie są wszystkie 3 polonica kaznodziejские, one zostaną omówione w pierwszej kolejności.

Jako numer 2 w spisie książek zapisane zostały *Kazania Lorencowicza*. Odnosi się to z pewnością do osoby jezuitę Aleksandra Lorencowicza (1605-1672). Był jednym z najwybitniejszych kaznodziejów epoki baroku. Pełniąc w zakonie wiele funkcji (m.in. rektor kolegium we Lwowie 1656-1659, 1672-1674 oraz Jarosławiu 1661-1664, prowincjał jezuitów 1668-1671, prokurator do sprawy kanonizacji bł. Stanisława Kostki), był także kaznodzieją w Krakowie 1640-1643, Ostrogu 1643-1644, Toruniu 1644-1646 i Lwowie 1646-1654¹³. Opublikował *Kazania pogrzebne miane w różnych żałobnych okazjach* wydane w 1670 r. w Kaliszu oraz rok później tamże *Kazania na niedziele całego roku*. W pierwszej publikacji, składającej się z 28 tekstów homilii pogrzebowych, autor dokonał podziału kazań na uroczystości funeralne mężczyzn (19) i kobiet (9) oraz stanowe (m.in. *Na wyprowadzenie ciała panięcia młodego od Tatarów okrutnie zabitego* lub *Na pogrzebie szlachcica, który bywszy heretykiem namówionym znowu do wiary prawdziwej się wrócił*). Jak wskazuje M. Krzysztófik, „Cechę charakterystyczną całego zbioru stanowią wyjątkowo liczne i różnorodne odwołania do *Biblii*, na co wpłynęło niewątpliwie jezuickie wykształcenie autora oraz reguła zakonna”¹⁴. Z kolei jego *Kazania na niedziele całego roku* wydane w dwóch częściach w Kaliszu w 1671 r., ukazują Lorencowicza jako kaznodzieję, który doskonale zrozumiał zadanie mówcy na ambonie. Jako bezkompromisowy szermierz słowa Bożego w 63 mowach „widzi jasno ujemne strony społeczeństwa i przy każdej sposobności karci surowo nadużycia szlachty i mieszczan, do których przeważnie przemawiał”¹⁵. Co ciekawe, kaznodzieja miał świadomość swojej nieprzejednanej postawy, gdyż sam siebie nierzadko porównywał do trąby strasznej¹⁶.

Polską myśl homiletyczną reprezentował w księgozbiorze parafialnym we Wrzawach również Sebastian Stryjewicz (1621-1681)¹⁷. Ten wybitny teolog, profesor Uniwersytetu Krakowskiego, kanonik kolegiaty p.w. św. Floriana na Kleparzu, opublikował w Krakowie w 1680 r. *Kazania na święta uroczyste Pana Zbawiciela Naszego, Najświętszej Panny Marii i Świętych Pańskich...* Był to zbiór 69 homilii, które wygłosił w różnych okresach swojego życia. Skupiał się w nich przede wszystkim na żarliwości w wierze oraz szacunku dla duszpasterzy. Starał się omijać, a jeśli już pisał, to rzadko i ogólnikowo, tematy etyczne. Pomijał również zagadnienia społeczno-polityczne¹⁸.

Zapis „Kazania panegiryczne” jest bardzo wieloznaczny. Wśród publikacji, które zawierają w tytule to określenie, a przydatnych w pracy parafialnej, mogą kryć się np. *Panegiryczne niektóre dyskursy duchowne i różne insze kazania, przy celniejszych i obfitszym audytorze, w kościołach zwłaszcza krakowskich pewnych czasów miane*. Ich autorem jest

¹³ K. Panuś, *Lorencowicz Aleksander*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 10, red. E. Ziemann, Lublin 2004, kol. 1396.

¹⁴ M. Krzysztófik, *Biblia w kazaniach pogrzebnych Aleksandra Lorencowicza (1670) – płaszczyzna obecności, funkcje nawiązania*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego”, Seria Filologiczna, Zeszyt 65/2010, Historia literatury 5, s. 64-65. Zob. także tej samej autorki *Siedemnastowieczna refleksja o rolach kobiety i mężczyzny w małżeństwie (na podstawie kazań pogrzebowych)*, „Res gestae. Czasopismo historyczne”, 2016, nr 3, s. 6-7.

¹⁵ J. Sas, *Aleksander Lorencowicz. Studium z epoki panegirycznej*, „Przegląd Powszechny”, 39/1893, s. 85.

¹⁶ K. Panuś, *Zarys historii kaznodziejstwa w Kościele katolickim*, t. 2, cz. 1: *Kaznodziejstwo w Polsce. Od Średniowiecza do Baroku*, Kraków 2001, s. 454.

¹⁷ E. Ozorowski, *Stryjewicz Sebastian Fabian*, w: *Słownik Polskich Teologów Katolickich*, t. 4, red. H. E. Wyżawski, Warszawa 1983, s. 218-219.

¹⁸ M. Barcik, *Sebastian Fabian Stryjewicz*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 44, Kraków 2006-2007, s. 528-530.

franciszkanin konwentualny Walerian Wojciech Gutowski (1629-1693)¹⁹, który opublikował je w Krakowie w 1675 r. Znajduje się w nich dedykacja skierowana do biskupa krakowskiego Andrzeja Trzebieckiego (1607-1679). W 30 kazaniach, naszpikowanych łacińskimi cytatami, franciszkanin piętnował zrywanie sejmów, brak posłuszeństwa królowi, konfederacje woj-skowe, ucisk poddanych, niesprawiedliwość sędziów. Korzystał przy tym obficie z Pisma Świętego, ojców Kościoła, teologów średniowiecznych oraz współczesnych mu pisarzy²⁰.

Omówienie łacińskojęzycznych dzieł homiletycznych występujących w księgozbiornie wrzawskim w połowie XVIII w. należy rozpocząć od zapisanego pod numerem 7 zbioru kazań napisanych przez hiszpańskiego jezuitę Juana Osoriusa (1542-1594). Jest on autorem kilku prac egzegetycznych, jak również pięciu tomów homilii, w tym wskazanych w protokole powizytacyjnym, przeznaczonych na Wielki Post²¹. Z Półwyspu Iberyjskiego wywodził się również Didacus Nissenus (+1656)²². Kazania tego hiszpańskiego bazylianina zostały opublikowane m.in. u Łukasza Kupisza w Krakowie w 1650 r. pod tytułem *Opera omnia in tres tomos digesta...*²³. Przeglądając spis *librarii* można pokusić się o stwierdzenie, że także za zapisem „Petri bussaei apercula” kryje się dzieło kaznodziejskie. Jego autorem byłby francuski pisarz Petrus Bessaeus (1567-1639). Zdobywszy staranne wykształcenie (uzyskał doktorat na Sorbonie), był kaznodzieją króla Ludwika XIII (1601-1643) oraz kapelanem księcia Henryka de Bourbon (1553-1610), późniejszego króla Francji²⁴.

Do dzieł teologicznych, które posiadała parafia wrzawska, pod numerem 3 sekretarz wpisał „Meditationes Buscvi”. Z pewnością kryje się za tym postać Jana Busaeusa (1547-1611), jezuita, pisarza ascetycznego, polemicznego, wydawcy i tłumacza tekstów teologicznych. Jego najpopularniejszym dziełem jest *Enchiridion piarum meditationum in Dominicis ac festa totius anni. Nec non quadragesimae, quatuor-temporum, aliasque praecipuas ferias...* W księgozbiornie we Wrzawach być może w wydaniu gdańskim z 1700 r. Autor zawarł w nim propozycje 13 medytacji, m.in. na wszystkie niedziele roku; na uroczystości świętych; o Męce Pańskiej; o życiu Jezusa Chrystusa; o świętych: o apostołach, o męczennikach, o wyznawcach i dziewicach; o Bożych dobrach; o grzechach; o tajemnicach życia ludzkiego; o nowym człowieku; o Eucharystii; o godności kapłaństwa; o religijności; o piętnastu tajemnicach różańca.

Niesłabnącą popularnością do dnia dzisiejszego cieszy się tytuł sygnowany autorem „Thomas a Kempis” zapisany pod numerem 10. Autorstwo *De imitatione Christi* (*O naśladowaniu Chrystusa*) jest przypisywane kanonikowi regularnemu Tomaszowi a Kempis (1380-1471)²⁵.

¹⁹ E. Ozorowski, *Gutowski Walerian Wojciech*, w: *Słownik Polskich Pisarzy Franciszkańskich*, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 168-169; A. Szeinke, *Gutowski Bernard*, w: *Słownik Polskich Teologów Katolickich*, t. 1, s. 611-612; A. Zwiercan, *Gutowski Wojciech*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 6, red. J. Walkusz, Lublin 1993, kol. 410. O twórczości o. Waleriana Gutowskiego pisał W. Pawlak, *Praedicator urbanus – Walerian Gutowski OFMConv.*, w: *Wielcy kaznodzieje Krakowa. Studia in honorem prof. Eduardi Staniek*, Kraków 2006, s. 191-226.

²⁰ K. Panuś, *Zarys historii kaznodziejstwa*, s. 456; W. Pawlak, „O pewnym sposobie naszych literatów, że przy niewielkim czytaniu mogą się łatwo wielkimi erudytami pokazać” *Kompedia jako źródło erudycji humanistycznej*, w: *Staropolskie kompedia wiedzy*, red. I. M. Dacka-Górzyńska, J. Partyka, Warszawa 2009, s. 55.

²¹ M. Czapnik, *Księgozbiór ks. Jana Bogusławskiego świadectwem zainteresowań cysterskiego kaznodziei i tłumacza*, „Roczniki Biblioteczne”, 53/2009, s. 156.

²² A. Szudrowicz, *Biblioteka klasztoru karmelitów w Kcyni*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, 78/2002, s. 257.

²³ Estreicher K., *Bibliografia polska*, cz. 3, Kraków 1891-1951, t. 23, s. 159-160.

²⁴ Besse Piotr, w: *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, t. 1-2, red. Z. Chełmicki, Warszawa 1904, s. 279.

²⁵ R. Prejs, *Tomasz a Kempis*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 19, red. E. Gigilewicz, Lublin 2013, kol. 870-871.

W tym dziele ascetycznym, które powstało ok. 1427 r., znalazły odzwierciedlenie poglądy i duchowość *devotio moderna*²⁶. O ponadczasowej wartości książeczki może świadczyć fakt, że była tłumaczona na wiele języków i wielokrotnie wznawiana²⁷. Warto przytoczyć w tym miejscu opinię, którą na jej temat wyraził francuski autor opracowań z zakresu duchowości Pierre Pourrat: „Ułożone przez zakonników dla zakonników, pozostanie bez obawy zastarzenia się książką karmiącą pobożność wszystkich pokoleń”²⁸.

W księgozbiorze wrzawskim znajduje się nadto pomniejsze dzieło ascetyczne kardynała z zakonu jezuitów Roberta Bellarmina (1542-1621) noszące tytuł *De aeterna felicitate sanctorum*, które zostało wydane po raz pierwszy w Rzymie w 1616 r.²⁹ Autor podzielił je na księgi traktujące o królestwie Bożym, o państwie Bożym, o domu Bożym, o raju, o przypowieściach. Po dziele jezuickiego teologa autor protokołu powizytacyjnego lapidarnie zapisał „Grantensis”. Wskazał w ten sposób na jedno z dzieł zmarłego w opinii świętości dominikanina Louisa de Sarria (1504-1588), który znany jest w literaturze jako Ludwik z Granady. Jest on autorem *Conciones de tempore*, opublikowanych w 4 tomach w Lizbonie w latach 1574-1576, oraz tamże *Conciones de sanctis* w 2 tomach w 1578 r.³⁰ Wśród innych jego dzieł na szczególną uwagę zasługują *O modlitwie i rozmyślaniu* opublikowane w Salamance w 1554 r. oraz *Przewodnik grzeszników czyli nauka dla wszystkich stanów o zacności i pożytkach cnót* – dwutomowe wydanie zostało po raz pierwszy opublikowane w Lizbonie w latach 1556-57³¹. Są one zaliczane do klasyki literatury duchowej. Pierwsza publikacja odniosła niesłychany sukces wydawniczy, gdyż doczekała się ponad 200 wydań w Hiszpanii. Odwoływali się do niej inni autorzy dzieł z zakresu duchowości, wypuklając m.in., że powołanie do doskonałości odnosi się do każdego chrześcijanina³². Ludwik z Granady podał w niej praktyczne wskazówki odnośnie życia modlitwy. Natomiast *Przewodnik grzeszników*, „z charakterystycznym dla autora mistrzostwem doktrynalnym połączonym z doskonałym stylem, traktuje o rozwoju życia chrześcijańskiego aż do osiągnięcia doskonałości”³³. Autor we wstępie do swojego dzieła, w następujących słowach wyjaśnił jego układ: „Podzielone ono będzie na dwie główne części: pierwsza wyjaśni powody skłaniające nas do praktykowania cnoty i nieocenione korzyści za nią idące; druga oznacza obowiązki, jakie cnota na nas nakłada i nauczy nas, jakimi sposobami ją nabyć. Aby poprowadzić człowieka do dobra, niezbędne są dwie rzeczy: pierwsza – wzbudzenie w nim szczerego pragnienia osiągnięcia tego celu, druga – wskazanie mu drogi, która do niego prowadzi. Ten – mówi pewien starożytny pisarz – kto pobudza do cnoty, a nie uczy zarazem, jak ją wykonywać, podobny jest do człowieka, który zapala lampę, a zapomina nalać oleju, by utrzymać w niej światło”³⁴.

²⁶ E. Ziemman, *Nasładowanie Chrystusa*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 13, red. E. Gigilewicz, Lublin 2009, kol. 788-789.

²⁷ Do 2009 r. przetłumaczono ją na ok. 100 języków i sięgnęła blisko 200 wydań, tamże, kol. 788.

²⁸ Cyt. za: B. Calati, R. Grégoire, A. Blasucci, *Historia duchowości*, t. 4: *Duchowość średniowiecza*, Kraków 2005, s. 432.

²⁹ R. Prejs, *Robert Bellarmin*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 17, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, kol. 132-135.

³⁰ Warto przypomnieć, że Ludwik z Granady 35 lat z 85-letniego życia poświęcił głoszeniu kazań oraz twórczości pisarskiej, zob. J. Aumann, *Zarys historii duchowości*, Kielce 1993, s. 236.

³¹ K. Panuś, *Ludwik z Granady*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 11, Lublin 2006, red. E. Ziemann, kol. 178-179.

³² J.I. Saranyana, J.L. Illianes, *Historia teologii*, Kraków 1997, s. 250.

³³ C. Brovetto, L. Mezzadri, F. Ferrario, P. Ricca, *Historia duchowości*, t. 5: *Duchowość chrześcijańska czasów nowożytnych*, Kraków 2005, s. 57-58.

³⁴ Ludwik z Granady, *Przewodnik grzeszników*, Warszawa 2002, s. 6.

Z Niderlandów pochodził Dionizy Kartuz (1402/1403-1471) autor wielu kazań i listów oraz ok. 150 dzieł teologicznych. Do tekstów z zakresu teologii moralnej i mistycznej można zaliczyć *Liber de quatuor hominis novissimis...*³⁵. Zawarte w nim rozważania, zostały przez kartuskiego mnicha podzielone na rozdziały traktujące o: śmierci, karach piekielnych, sądzie i szczęściu wiecznym. Jego myśl teologicznomoralna zaliczana jest do nurtu piśmiennictwa mistycznego i zestawiana z dziełami autorów tej miary co bł. Henryk Suzo (1295/97-1366), Jan Gerson (1363-1429) czy wspomniany wcześniej Tomasz a Kempis³⁶. Jak stwierdza Jordan Aumann, „Wielką zasługą Dionizego Kartuza było zsyntetyzowanie całej wcześniejszej doktryny na temat życia duchowego i dokonanie wartościowania niektórych tez. Jego pisma są skierowane do wszystkich chrześcijan. W istocie układał on traktaty dla poszczególnych grup wiernych, jak biskupi, proboszczowie, osoby żonate, wdowy, żołnierze, kupcy i inni. Był głęboko przekonany o swoim obowiązku służenia ludowi Bożemu swoją twórczością”³⁷.

Pod numerem 14. autor protokołu powizytacyjnego zapisał „Confessio Idiotae”. Bez wątpienia kryje się za tym dzieło autora z zakonu paulinów, Grzegorza Tereckiego (Terecusz, 1596-1659)³⁸. Napisał on *Confessio et instructio idiotae sive modus excipiendi confessiones sacramentales rusticorum, puerorum, in peccatis inveteratorum ac ignorantium profectum in vita christiana*, opublikowane po raz pierwszy w Krakowie w 1655 r. Był to, bardzo przydatny w pracy duszpasterskiej na parafii, podręcznik słuchania spowiedzi i życia chrześcijańskiego. Autor przedstawił w nim m.in. podstawowe zagadnienia życia chrześcijańskiego, w tym jego cel i naturę, miłość Boga, cnoty i przeszkody, na jakie można się natknąć w dążeniu do doskonałości. Nadto autor sporo miejsca poświęcił obowiązkowi spowiednika³⁹.

Pozostała jeszcze jedna książka z księgozbioru parafialnego we Wrzawach. Jest nią dzieło *De origine, situ et qualitate frisiae libri III...* Zostało wydane w Kolonii w 1588 r. Jego autorem jest holenderski historyk Cornelius Kempius (1516-1589), którego książka o Fryzji jest jedynym znanym dziełem tego autora⁴⁰.

Tytułem podsumowania można powtórzyć przytoczoną już opinię, że księgozbiór parafialny we Wrzawach posiadał pod względem treściowym w połowie XVIII w. typowo duszpasterski charakter. Teksty Pisma Świętego, dzieła kaznodziejskie i teologiczne, przydatne w codziennej pracy na parafii, które zostały spisane przez autora protokołu powizytacyjnego, są tego czytelnym świadectwem. Jedynie książka Korneliusza Kempiusa nie mieści się we wskazanych obszarach. Jej obecność w badanym księgozborze można tłumaczyć prywatnymi zainteresowaniami czytelnikami jednego z kapłanów. Być może była prezentem. Kwestia ta pozostaje nierozstrzygnięta.

Prezentowany poniżej spis książek we Wrzawach został opatrzony w przypisach aparatem krytycznym. Wynika to m.in. ze wskazówek zawartych w instrukcjach wydawniczych

³⁵ A. Bazieli, *Dionizy Kartuz*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 3, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1979, kol. 1339-1340.

³⁶ S. Olejnik, *Teologia moralna*, t. 1: *Wprowadzenie i idea wiodąca*, Warszawa 1988, s. 90; M. Kanior, *Historia monastycyzmu chrześcijańskiego*, t. 2: *Średniowiecze w Kościele zachodnim (od IX do XVI wieku)*, Kraków 2001, s. 197.

³⁷ J. Aumann, *Zarys historii duchowości*, s. 207.

³⁸ H. E. Wyczawski, *Terecusz Grzegorz*, w: *Słownik Polskich Teologów Katolickich*, t. 4, s. 323-324.

³⁹ S. Olejnik, *Teologia...*, s. 119; P. Jemioł, *Spowiedź ludzi prostych i kierownictwo duchowe według „Confessio et instructio idiotae” o. Grzegorza Tereckiego*, „Studia Claramontana”, 2/1981, s. 248-275.

⁴⁰ *Repertorium van geschiedschrijvers in Nederland 1500-1800*, red. E.O.G. Haitsma Mulier en G.A.C. van der Lem, Den Haag 1990, s. 218-2019.

dotyczących edycji źródeł historycznych⁴¹. Jeśli pozycja występowała w *Bibliografii polskiej* Estreicherów, używano skrótu E oraz podawano numer tomu i stronę. Spis księgozbioru, który znajduje się w protokole powizytacyjnym, postanowiono przytoczyć jak najwierniej, dokonując uzupełnień w oczywistych przypadkach.

Księgozbiór parafii we Wrzawach w 1748 r.

- Wrzawy, k. 120.
- In libris:
- Biblia sacra⁴²
- Kazania Lorencowicza⁴³
- Meditationes Buscvi⁴⁴
- Kazania Stryjewicza⁴⁵
- Kazania panegiryczne⁴⁶
- Kempius⁴⁷
- Conciones Osorij quadrag[esimales]⁴⁸
- Pars Bibliarum⁴⁹
- Didacus Nissenus de Sanctis⁵⁰
- Thomas a Kempis⁵¹
- Petri bussaei apercula⁵²
- De aeterna felicitate Bellarminus⁵³
- Granatensis⁵⁴

⁴¹ *Instrukcja wydawnicza do źródeł historycznych od połowy XVI do połowy XIX wieku*, red. K. Lepszy, Wrocław 1953; *Zasady wydawania tekstów staropolskich. Projekt*, PAN, Instytut Badań Literackich, Wrocław 1955.

⁴² Nie można określić.

⁴³ Lorencowicz Aleksander (1609-1675), jezuita, kaznodzieja, autor m.in. zbiorów: *Kazania pogrzebne*, Kalisz 1670, 20 oraz *Kazania na niedziele całego roku...*, Kalisz 1671, 20 (E, t. 21, s. 409).

⁴⁴ Busaeus Joannes (1547-1611), jezuita, autor m.in. *Enchiridion piarum meditationum in Dominicis ac festa totius anni. Nec non quadragesimae, quatuor-temporum, aliasque praecipuas ferias...*, Antverpia 1723, 120 (E, t. 13, s. 461. Tamże inne wydania).

⁴⁵ Stryjewicz Sebastian Fabian (1621-1681), kanonik kolegiaty św. Floriana na Kleparzu, profesor Akademii Krakowskiej, komentator pism św. Tomasza z Akwinu, autor *Kazania na święta uroczyste Pana Zbawiciela Naszego, Najświętszej Panny Marii i Świętych Pańskich...*, Kraków 1680, 40 (E, t. 29, s. 349).

⁴⁶ Nie można określić.

⁴⁷ Kempius Cornelius (1516-1589), autor *De origine, situ et qualitate frisiae libri III*, Colonia 1588, 80 (*Reperitorium van geschiedschrijvers in Nederland 1500-1800*, red. E.O.G. Haitsma Mulier en G.A.C. van der Lem, Den Haag 1990, s. 218-219).

⁴⁸ Jan Osorius (1542-1549), jezuita, autor *Conciones*, cz. 1-5, Venetia 1596, 40 (Biblioteka Jagiellońska, sygn. Aug 11 156 II).

⁴⁹ Nie można określić.

⁵⁰ Didacus Nissenus (+1656), być może *Opera omnia in tres tomos digesta*, Kraków 1650, 40 (E, t. 23, s. 159-160).

⁵¹ Tomasz a Kempis (1380-1471), augustinianin, autor traktatów religijnych, *De imitatione Christi*, było wiele wydań (polskie E, t. 31, s. 202-203).

⁵² Besseus Piotr (1567-1636), kaznodzieja francuski.

⁵³ Bellarmin Robert (1542-1621) jezuita, teolog, autor *De aeterna felicitate sanctorum libri quinque*, Romae 1616, 8° (R. Prejs, *Robert Bellarmin*, kol. 132-135).

⁵⁴ Ludwik z Granady (1504-1588), dominikanin, autor m.in: *Conciones de tempore*, Lisbona 1574-1576, *Conciones de sanctis*, Lisbona 1578 r, *O modlitwie i rozmyślaniu*, Salamanka 1554, *Przewodnik grzeszników czyli nauka dla wszystkich stanów o zacości i pożytkach cnót*, Lisbona 1556/57 (K. Panuś, *Ludwik z Granady*, kol. 178-179).

- Confessio Idiotae⁵⁵
- Dion carthus[iani] de novissimis⁵⁶

Book collection of the parish in Wrzawy in the light of the general visitation in 1748 Summary

The article presents the parish library in Wrzawy in 1748. Information about it was provided by the protocol of the general visitation of the archdeaconry of Zawichost in the diocese of Cracow, realized by the archdeacon of that time, Józef Cyprian Lange (+1757). The collection of 15 books had a typically pastoral character. Texts of the Holy Scriptures, homiletic works of Alexander Lorencowicz, Sebastian Stryjewicz, Jan Osorius, Didacus Nisenus theological-moral Jan Busaeus, Robert Bellarmine, Ludwik of Granada and ascetic Tomasz and Kempis, helped to work on the pulpit or in the confessional. Thus, although it was not a collection of books, it was varied in content.

Keywords: parish collections, Wrzawy, Cracow diocese, archdiocese of Zawichost

BIBLIOGRAFIA

Źródła rękopiśmienne

AKMK, sygn. AV 46, *Archidiaconatus Zawichostensis, tres decanatus, videlicet Urzędoviensem, Opatoviensem et Zawichostensem, in quibus ecclesiae parochiales numerantur 45, complectens, sub felici regimine et auspiciis Cel. Principis R. D. Adreae Stanislai Kostka comitis in Żaluskie Żaluski, episcopi Cracoviensis, ducis Severiae, generali visitatione lustratus, per Cyprianum Joosephum Langi IUD, in ecclesia cathedrali Cracoviensi, archidiaconum Zawichostensem, canonicum Sandomieriensem, praepositum Rakoviensem anno 1748*. Wykorzystałem mikrofilm wizytacji przechowywany w ABMK, sygn. 3317.

Opracowania

Aumann J., *Zarys historii duchowości*, Kielce 1993.

Barcik M., *Sebastian Fabian Stryjewicz*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 44, Kraków 2006-2007, s. 528-530.

Bazielich A., *Dionizy Kartuz*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 3, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski, F. Gryglewicz, Lublin 1979, kol. 1339-1340.

Besse Piotr, w: *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, t. 1-2, red. Z. Chełmicki, Warszawa 1904, s. 279.

Brovetto C., Mezzadri L., Ferrario F., Ricca P., *Historia duchowości*, t. 5: *Duchowość chrześcijańska czasów nowożytnych*, Kraków 2005.

Budziło B., *Gorzyce i Wrzawy. Zarys dziejów*, Kraków 2000.

Budziło B., *Wrzawy w świetle kronik, pamiątek i relacji*, Wrzawy-Sandomierz 2008.

⁵⁵ Terecjusz Grzegorz (1596-1659), paulin, moralista, teolog ascetyczny, autor *Confessio et instructio idiotae sive modus excipiendi confessiones sacramentales rusticorum, puerorum, in peccatis inveteratorum ac ignorantium profectum in vita christiana*, Cracovia 1655, 120 (E t. 31, s. 109), 2 wyd. 1686 w 80 (E, t. 31, s. 110).

⁵⁶ Dionizy Kartuz (1402/03-1471), kartuz, teolog, mistyk, autor *Liber de quatuor hominis novissimis* (A. Bazielich, *Dionizy Kartuz*, kol. 1339-1340).

- Calati B., Grégoire R., Blasucci A., *Historia duchowości*, t. 4: *Duchowość średniowiecza*, Kraków 2005.
- Czapnik M., *Księgozbiór ks. Jana Bogusławskiego świadectwem zainteresowań cysterskiego kaznodziei i tłumacza*, „Roczniki Biblioteczne”, 53/2009, s. 147-172.
- Estreicher K., *Bibliografia polska*, cz. 3, t. 12-34, Kraków 1891-1951.
- Instrukcja wydawnicza do źródeł historycznych od połowy XVI do połowy XIX wieku*, red. K. Lepszy, Wrocław 1953.
- Jemioł P., *Spowiedź ludzi prostych i kierownictwo duchowe według „Confessio et instructio idiotae” o. Grzegorza Tereckiego*, „Studia Claramontana”, 2/1981, s. 248-275.
- Kanior M., *Historia monastycyzmu chrześcijańskiego*, t. 2: *Średniowiecze w Kościele zachodnim (od IX do XVI wieku)*, Kraków 2001.
- Kowalski W., *Uposażenie parafii archidiaconatu sandomierskiego w XV-XVIII wieku*, Kielce 1998.
- Krzysztofik M., *Biblia w kazaniach pogrzebnych Aleksandra Lorencowicza (1670) – płaszczyzna obecności, funkcje nawiązania*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Rzeszowskiego”, Seria Filologiczna, Zeszyt 65/2010, Historia literatury 5, s. 62-78.
- Krzysztofik M., *Siedemnastowieczna refleksja o rolach kobiety i mężczyzny w małżeństwie (na podstawie kazań pogrzebowych)*, „Res gestae. Czasopismo historyczne”, 2016, nr 3, s. 5-18.
- Kumor B., *Dzieje diecezji krakowskiej do roku 1795*, t. 4, Kraków 2002.
- Litak S., *Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury organizacyjne*, Lublin 1996.
- Ludwik z Granady, *Przewodnik grzeszników*, Warszawa 2002.
- Moskal T., *Biblioteki parafialne w archidiaconacie sandomierskim w XVIII wieku*, Sandomierz 2005.
- Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965-1999. Słownik biograficzny*, Warszawa 2000.
- Olejniak S., *Teologia moralna*, t. 1: *Wprowadzenie i idea wiodąca*, Warszawa 1988.
- Ozorowski E., *Gutowski Walerian Wojciech*, w: *Słownik Polskich Pisarzy Franciszkańskich*, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1981, s. 168-169.
- Ozorowski E., *Stryjewicz Sebastian Fabian*, w: *Słownik Polskich Teologów Katolickich*, t. 4, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1983, s. 218-219.
- Panuś K., *Lorencowicz Aleksander*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 10, red. E. Ziemann, Lublin 2004, kol. 1396.
- Panuś K., *Ludwik z Granady*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 11, red. E. Ziemann, Lublin 2006, kol. 178-179.
- Panuś K., *Zarys historii kaznodziejstwa w Kościele katolickim*, t. 2, cz. 1: *Kaznodziejstwo w Polsce. Od Średniowiecza do Baroku*, Kraków 2001.
- Pawlak W., „O pewnym sposobie naszych literatów, że przy niewielkim czytaniu mogą się łatwo wielkimi erudytami pokazać”. *Kompendia jako źródło erudycji humanistycznej*, w: *Staropolskie kompendia wiedzy*, red. I. M. Dacka-Górzyńska, J. Partyka, Warszawa 2009, s. 45-72.
- Pawlak W., *Praedicator urbanus – Walerian Gutowski OFMConv.*, w: *Wielcy kaznodzieje Krakowa. Studia in honorem prof. Eduardi Staniek*, Kraków 2006, s. 191-226.
- Prarat W., *Parafia Wrzawy. Zarys dziejów*, Wrzawy-Sandomierz 2008.

- Prarat W., *Wrzawy. Szkice z dziejów wsi*, Wrzawy-Sandomierz 2001.
- Prejs R., *Robert Bellarmin*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 17, red. E. Gigilewicz, Lublin 2012, kol. 132-135.
- Prejs R., *Tomasz a Kempis*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 19, red. E. Gigilewicz, Lublin 2013, kol. 870-871.
- Rawski J., *Wybrane zagadnienia dotyczące administracji kościelnej w widłach Wisły i Sanu*, Tarnobrzeg 1997.
- Repertorium van geschiedschrijvers in Nederland 1500-1800*, red. E.O.G. Haitisma Mulier en G.A.C. van der Lem, Den Haag 1990.
- Saranyana J.I., Illianes J.L., *Historia teologii*, Kraków 1997.
- Sas J., *Aleksander Lorencowicz. Studium z epoki panegirycznej*, „Przegląd Powszechny”, 39/1893, s. 81-102, 185-209, 363-387.
- Szady J., *Księgozbiory parafialne w prepozyturze wiślickiej w II połowie XVIII wieku*, Lublin 2008.
- Szczepaniak J., *Duchowieństwo diecezji krakowskiej w XVIII wieku. Studium prozopograficzne*, Kraków 2010.
- Szczepaniak J., *Katalog duchowieństwa diecezjalnego zestawiony na podstawie krakowskich ksiąg święceń (1646-1789)*, A-I, Kraków 2008.
- Szczepaniak J., *Spis prepozytów i plebanów diecezji krakowskiej (XVIII w.)*, Kraków 2008.
- Szteinke A., *Gutowski Bernard*, w: *Słownik Polskich Teologów Katolickich*, t. 1, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1983, s. 611-612.
- Szudrowicz A., *Biblioteka klasztoru karmelitów w Kcyni*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, 78/2002, s. 234-274.
- Wiśniewski J., *Katalog prałatów i kanoników sandomierskich od 1186 do 1929 r., tudzież sesje kapituły sandomierskiej od 1581 do 1866 r.*, Radom 1928.
- Wyczawski H. E., *Terecjusz Grzegorz*, w: *Słownik Polskich Teologów Katolickich*, t. 4, red. H. E. Wyczawski, Warszawa 1983, s. 323-324.
- Zasady wydawania tekstów staropolskich. Projekt*, PAN, Instytut Badań Literackich, Wrocław 1955.
- Ziemman E., *Naśladowanie Chrystusa*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 13, red. E. Gigilewicz, Lublin 2009, kol. 788-789.
- Zwiercan A., *Gutowski Wojciech*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 6, red. J. Walkusz, Lublin 1993, kol. 410.